

Identifying the Effective Components of Criticizing the Authorities' Words and Performance based on Justice in Islamic Lifestyle From the Viewpoint of Quran And Religious Quotes

ARTICLE INFO

Article Type

Analytical Review

Aurhors

Narges Mirzadeh¹,
Azam Etemadifard^{2*},
Abolghasem Asi³,
Mohammadreza Abooei³

How to cite this article

Narges Mirzadeh, Azam Etemadifard, Abolghasem Asi, Mohammadreza Abooei, Identifying the Effective Components of Criticizing the Authorities' Words and Performance based on Justice in Islamic Lifestyle From the Viewpoint of Quran And Religious Quotes, Journal of Islamic Life Style Centered on Health. 2019; 3(5):59-67.

1. PH.D. student of Quran and Hadith sciences, Islamic Azad University, Branch of Yazd, Iran
2. Assistance Professor, Department of Islamic Sciences, Islamic Azad University, branch of Yazd, Iran (Corresponding author)
3. Assistance Professor, Department of Islamic Sciences, Islamic Azad University, branch of Yazd, Iran

* Correspondence:

Address:

Phone:

Email: etemadifard@iauyazd.ac.ir

Article History

Received: 2019/09/03

Accepted: 2019/12/12

ePublished: 2020/08/11

ABSTRACT

The aim of the present research is to identify the effective components of criticizing the authorities' words and performance based on justice in Islamic lifestyle from the viewpoint of Quran and religious quotes. The current study has been conducted upon inductive analysis with a coding system through documentation method. According to the findings, four main categories including ration-orientation, justice-orientation, ethics-orientation, and gentry-orientation were determined to encompass eleven components as the most important ones in criticizing the words and performance, including awareness, righteousness, politeness in fair criticism, criticizing based on wisdom, avoiding precipitancy, loss of exception in criticism, criticizing oneself before others, being neutral in criticism, reinforcing the criticized individual's character via constructive criticism, and indirect criticism. Apparently, consideration of these components by critics and those in charge of correcting the authorities' performance will cut down on the challenges and damages with which justice-based criticism may confront.

Keywords: Components Of Criticism, Words And Performance, Authorities, Justice, Islamic Lifestyle, Quran, Religious Quotes

شناسایی مؤلفه های نقد عملکرد و گفتار کارگزاران بر پایه انصاف در سبک زندگی اسلامی از منظر قرآن و روایات

نرگس میرزاده^۱

دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، ایران.

اعظم اعتمادی فرد^{۲*}

استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، ایران. (نویسنده مسئول).

ابوالقاسم عاصی^۳

استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، ایران.

محمد رضا ابویی

استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، ایران.

چکیده

مسئله مورد نظر در این پژوهش، شناسایی مؤلفه های گفتمان نقد عملکرد و گفتار کارگزاران بر پایه انصاف در سبک زندگی اسلامی از منظر قرآن و روایات است؛ این پژوهش به روش تحلیل استقرایی با نظام کدگذاری و به شیوهی اسنادی انجام شده است. بر مبنای نتایج این پژوهش، چهار مقوله اصلی شامل عقلا نیت‌مداری، عدالت محوری، اخلاق‌مداری و تربیت‌مداری بر آمده از یازده مؤلفه توجه به آگاهی و بصیرت، حق‌گرایی، رعایت ادب در نقد منصفانه، انجام نقد از روی تدبیر و حکمت، اجتناب از شتابزدگی، عدم وجود استثناء در نقد، پرهیز از دخالت در امور خصوصی، دوری از شایعه پراکنی و توطئه در نقد، حسابرسی از خویش قبل از نقد دیگران، رعایت اصل بی‌طرفی در نقد، تقویت و ارشاد شخص مورد نقد با انجام انتقاد سازنده، نقد غیر مستقیم، از مهم‌ترین مؤلفه‌های نقد است که اجرای آن توسط منتقدان و متولیان اصلاح عملکرد کارگزاران، سبب می‌شود تا نقد منصفانه کارگزاران کمتر با آسیب‌ها و چالش‌ها روبه‌رو شود.

واژه های کلیدی: نقد، گفتار و عملکرد، کارگزاران، انصاف، سبک زندگی اسلامی، قرآن، روایات.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۶/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۹/۲۱

* نویسنده مسئول: etemadifard@iauyazd.ac.ir

مقدمه

در سبک زندگی اسلامی پیشرفت فردی و اجتماعی در سایه شناخت نقاط قوت و ضعف و تلاش برای زدودن نواقص و کاستی‌ها امکان پذیر است، این شناخت باید هم در خود فرد و نسبت به اندیشه‌ها و اعمال خویش باشد و هم نسبت به دیگران. انسان با شناخت واقعیت‌ها راه بهره‌برداری از امکانات و نیروهای درونی خود و جهان را می‌آموزد. در خصوص کشف مجهولات و ارتقاء سطح شناخت، راه‌های فراوانی دارد، نقد منصفانه و نقدپذیری منطقی یکی از عوامل مهم آن است. موضوع نقد بر پایه انصاف یکی از موضوعات مهم در جامعه و در سبک زندگی اسلامی است و رعایت آن آثار و برکات و فواید فراوانی را به دنبال دارد. اصلاح سبک زندگی عموم مردم به ویژه کارگزاران یکی از الزامات پیشرفت و تمدن‌سازی اسلامی است. از آن جایی که کارگزاران قدرت سیاسی، اجتماعی و اجرایی و... را در دست دارند و از سوی دیگر راه و رسم آنان در زندگی شخصی، اجتماعی و سیاسی برای سایر مردم نقش‌الگویی دارد، نقد و ارزیابی منصفانه گفتار و عملکرد کارگزاران ضرورت بیشتری دارد و از اهمیت بالایی برخوردار است.

از طرف دیگر اعمال نقد در حق آنان دقت نظر بیشتری هم می‌طلبد. از منظر آیات الهی همه اهل ایمان بدون استثناء و بدون در نظر داشتن مقام و موقعیت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، حق نقد و انتقاد دارند لذا خداوند در قرآن می‌فرماید: «والمؤمنون والمؤمنات بعضهم اولیاء بعض یأمرون بالمعروف وینهون عن المنکر» (۱)؛ مردان و زنان مؤمن، بعضی‌های‌شان نسبت به همدیگر ولایت دارند همدیگر را امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند. امر به معروف برترین اعمال خلق است (۲). این ولایت و قدرت قانونی انتقاد سازنده در جامعه اسلامی است که خدای متعال به همه اهل ایمان داده است تا رسماً و قانوناً بتوانند با انواع منکرات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اخلاقی و... مبارزه جدی و پیگیری را انجام دهند.

امام خمینی (ره) رهبر کبیر انقلاب اسلامی به تبع از امام صادق (ع) اعتراض و انتقاد را به عنوان هدیه الهی برای رشد و تعالی انسان‌ها و اجتماعات معرفی نموده و می‌فرماید: اشکال بلکه تخطئه یک هدیه الهی است برای انسان‌ها (۳).

گرچه در جامعه اسلامی، مسئولان و دولتمردان پس از آزمایش و گزینش به کارگمارده می‌شوند، اما در بسیاری از موارد توانایی و هنر انسان در عمل محک زده می‌شود مسئولان گاه نیازمند هدایت و ارشادند؛ گاه تعویض و جایگزین، و گاهی مستحق پاداش و برخی اوقات شایسته مجازات و توبیخ‌اند (۴).

نقد واژه‌های عربی است که وارد زبان فارسی شده است. در زبان عربی این واژه دارای معانی گوناگونی است، از جمله دقت در چیزی به منظور تمیز خوب و بد آن و نقد کلام به معنای آشکار کردن عیب‌ها و خوبی‌های آن است. البته تمیز اشیا و خارج کردن ناخالصی نیز در معنای این واژه ملحوظ است (۵). انتقاد الشعر علی قائله: لغزش شعر را بر شاعر آشکار کرد، - الکلام: عیوب و محاسن سخن را آشکار کرد، - الدرهم: درمهای تقلبی را از میان پولها جدا کرد، درمها را دریافت کرد (۶). نقد مخالف نسیه؛ و نقد تشخیص درهم‌ها از غیر آن (۷) (۸) (۹). از مجموع کلمات لغویان استفاده می‌شود که، انتقاد حرکتی است اصلاح‌گرانه، با قصد پالایش و زنگارزدایی و نجات حقیقت چیزی از نفوذ باطل در حریم آن و برگرداندن طبیعت شخص و امری از آمیختگی به ناخالصی و غش، به سوی خلوص و فطرت ناب آن (۱۰).

انصاف از کلمات عربی متداول در زبان فارسی و مصدر از باب افعال است. انصاف از نظر لغوی دارای وجوه و معانی گوناگونی است. اصل و ریشه واژه "انصاف" از نصف به فتح "نون" و "صاد" بوده و به معنای نیمه‌ی هر چیز است که در کتب لغت با تعابیر مختلفی چون احد جزء، الکمال؛ (۱۲، ۱۳)، «أحد شقی الشیء»

(۱۴، ۱۵). و «شطرالشیء» مطرح شده است (۱۶، ۱۷). ابن فارس نیز معتقد است این ریشه بر دو معنای اصلی "نیمه ی هر چیز" و "نوعی خدمت و به کارگیری" دلالت دارد (۱۸).

در خصوص موضوع نقد مطالعات و تحقیقات زیادی صورت گرفته است، در اصول نقد، روش‌های نقد آثاری وجود دارد، اما با موضوع نقد عملکرد و گفتار کارگزاران بر پایه انصاف از منظر قرآن و روایات اثری وجود ندارد و این موضوع جدید است.

ضرورت پرداختن به این مسأله برمی‌گردد به اهمیت جایگاه کارگزاران و عملکرد و گفتار آنان و نقش الگویی که در جامعه دارند. برای تبیین این موضوع، می‌توان این پرسش اساسی را به میان نهاد که آیا نقد عملکرد و گفتار و روابط کارگزاران با مردم از منظر قرآن و روایات از انسجام معنا دار و منطقی و منصفانه برخوردار است تا بتواند الگوی عملی مناسبی برای ناقدان عملکرد کارگزاران، دولتمردان و دست‌اندرکاران امور سیاسی و حکومتی کشورهای اسلامی و ملت‌های مسلمان واقع‌گردد؟ در پاسخ به این پرسش این مقاله می‌کوشد مؤلفه‌های نقد منصفانه عملکرد کارگزاران را از آیات قرآن و روایات استخراج نموده، و مورد مطالعه و بررسی قرار دهد.

روش پژوهش

این پژوهش در قالب پارادایم کیفی انجام شده است. جامعه مورد مطالعه شامل قرآن و روایات اسلامی بوده است. نمونه‌ی پژوهشی شامل کلیه آیات و روایاتی است که مقوله انصاف را مورد توجه قرار داده‌اند که از طریق نمونه‌گیری هدفمند با رعایت اصل اشباع‌شدگی و حداکثر تنوع انتخاب شده‌اند. رویکرد تجزیه و تحلیل داده‌ها رویکرد توصیفی تفسیری است. در این پژوهش به منظور اعتبارسنجی پژوهش از روش مسیر ممیزی استفاده شده است. روش جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش اسنادی است. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش روش تحلیل استقرایی و تحلیل محتوای مفهومی است. بر اساس تکنیک کدگذاری، ابتدا نکات کلیدی مرتبط با موضوع پژوهش از متن به شیوه‌ی کدگذاری باز^۱ بیرون کشیده شد و کدهای مربوط به هر نکته تعیین شدند. در مرحله‌ی بعد با کنار هم قرار دادن نکات کلیدی و مقایسه‌ی مستمر آن‌ها^۲ مفاهیم اولیه و به‌طور هم‌زمان مقوله‌های اولیه یا جانبی^۳ شکل گرفتند. سپس با استفاده از روش کدگذاری محوری^۴، مقوله‌های مرکزی^۵ تعیین گردید.

۲- مؤلفه‌های نقد عملکرد و گفتار کارگزاران بر پایه انصاف

بر مبنای کدگذاری‌های صورت گرفته بر روی اسناد موجود، جداول زیر حاصل آمده است. ابتدا متون استخراج شده از نمونه‌ی پژوهشی را بیان و سپس مراحل کدگذاری باز و محوری را در قالب جدول ارائه می‌کنیم:

۱-۲. مفهوم توجه به آگاهی و بصیرت در نقد منصفانه کارگزاران

خداوند در آیه ۳۶ سوره اسراء می‌فرماید: «وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا»؛ این آیه نسبت به هر گفتار یا کردار یا تصمیمی که از روی علم نباشد، عمومیت دارد. گویی چنین می‌گوید: جز آنچه را که علم بدرستی آن داری نگو و جز آنچه را که بدرستی آن یقین داری، انجام نده و جز آنچه را که به صحت آن اطمینان داری، معتقد نباش (۱۹).

خداوند در آیه ۶ سوره حجرات می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ»؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید اگر فاسقی برای شما خبری مهم آورد تحقیق کنید، مبادا (از روی زودباوری و شتاب زدگی تصمیم بگیرید) و ناگاهانه به گروهی آسیب رسانید، سپس از کرده‌ی خود پشیمان شوید (۲۰). پیامبر «ص» فرمودند: من عمل علی غیر علم کان ما یفسده أكثر مما یصلح؛ هر کس که بدون دانش (مهارت و تخصص) به کاری دست زند، بیش از اینکه آن کار را درست انجام دهد، خراب می‌کند (۲۱). خداوند در آیه ۸ سوره حج می‌فرماید: «وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ»؛ این آیه به رهبران گمراه‌کننده اشاره می‌کند.

امام صادق (ع) به یکی از یاران خویش فرمود: تو را باز می‌دارم از دو صفت که هلاک مردان در آن است. از اینکه با روش باطلی دینداری کنی و ندانسته به مردم فتوی دهی (۲۳ و ۲۲) شهید مطهری در باب امر به معروف و نهی از منکر یکی از شروط را بصیرت در عمل می‌داند (۲۴).

امام علی (ع) خطاب به فرزند بزرگوارش امام حسن (ع) می‌فرماید: و آنچه نمی‌دانی مگو و اگر چه دانسته‌ات اندک باشد، و آنچه دوست نداری برایت گفته شود مگو (۲۵).

کدگذاری محوری	کدگذاری باز
● و لَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا	● یا ایها الذین آمنوا ان جاءکم فاسق بنیا فتبینوا ان تصیبوا قوماً بجهالة فتصبحوا علی ما فعلتم نادمین
● پیامبر «ص» فرمودند: من عمل علی غیر علم کان ما یفسده أكثر مما یصلح؛ هر کس که بدون دانش (مهارت و تخصص) به کاری دست زند، بیش از اینکه آن کار را درست انجام دهد، خراب می‌کند	● امام صادق (ع) به یکی از یاران خویش فرمود: تو را باز می‌دارم از دو صفت که هلاک مردان در آن است. از اینکه با روش باطلی دینداری کنی و ندانسته به مردم فتوی دهی.
● شهید مطهری در باب امر به معروف و نهی از منکر یکی از شروط را بصیرت در عمل می‌داند.	● امام حسن (ع) می‌فرماید: و آنچه نمی‌دانی مگو و اگر چه دانسته‌ات اندک باشد، و آنچه دوست نداری برایت گفته شود مگو.
توجه به آگاهی و بصیرت در نقد منصفانه کارگزاران	۲-۲. حق‌گرایی

قرآن کریم به منظور خیرخواهی و اصلاح افراد، به نقد رفتار یا گفتار آنها پرداخته است. با برطرف نمودن معایب و کاستی‌ها و تزکیه نفوس، ما را به فلاح و تکامل انسانی رهنمون ساخته است. خداوند در آیه ۱۸ سوره زمر می‌فرماید: «الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمُ أُولُو الْأَلْبَابِ»؛ آنان که گفتار را می‌شنوند و از آنچه که به قبول و عمل بهتر بوده و رساننده تر به حق پیروی می‌کنند. (۲۶). گفتن نیات منصفانه در دل مومن می‌نشیند و باعث اصلاح شخص می‌گردد. در آیه ۷۰ سوره احزاب این مطلب به بیان دیگر است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ قُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا»؛ به نقل از قتاده

۱. Open coding

۲. Constant Comparative Method

۳. Subsidiary Categories

۴. Axial Coding

۵. Focal Coding

پروردگار و اندیشه‌اش بازمی‌گردند و دشمنی آنها به محبت و کینه‌شان به دوستی تبدیل می‌شود. امام صادق (ع) فرمود: بر حاکم لازم است سه چیز را درباره خاص و عام رعایت کند: دادن پاداش نیکو به نیکوکاران تا به کارهای خیر تشویق شوند؛ چشم پوشی از گناه خطاکاران تا توبه کنند و از راه خطا بازگردند؛ تألیف قلوب همه ی اقشار مردم با احسان و انصاف (۳۱). مولای متقیان می‌فرمایند: صلاح عقل ادب است؛ صلاح العقل الأدب و نیز می‌فرمایند صلاح انسان در خوش زبانی و احسان و نیکی است؛ صلاح الإنسان فی حسن اللسان و بذل الإحسان: (۳۲)

کدگذاری محوری	کدگذاری محوری
● «و لا تسبوا الذین یدعون من دین الله فیسبوا الله عدواً بغير علم کذلک زینا لکل امة عملهم ثم الی ربهم مرجعهم فینبئهم بما كانوا یعملون» .	● کدگذاری باز
● حضرت علی (ع) خطاب به فرزند بزرگوارش امام حسن (ع) می‌فرماید: نیکی کن چنانکه دوست داری به تو نیکی شود، و زشت دان از خود آنچه را که از دیگری زشت پنداری،	● رعایت ادب در نقد و انتقاد
● «و لا تستوی الحسنة و لا السیئة ادفع بالئی هو احسن فاذا الذی بینک و بینه عداوة کانه ولی حمیم»	● منصفانه
● امام صادق (ع) فرمود: بر حاکم لازم است سه چیز را درباره خاص و عام رعایت کند: دادن پاداش نیکو به نیکوکاران تا به کارهای خیر تشویق شوند؛ چشم پوشی از گناه خطاکاران تا توبه کنند و از راه خطا بازگردند؛ تألیف قلوب همه ی اقشار مردم با احسان و انصاف	
● صلاح الإنسان فی حسن اللسان و بذل الإحسان.	

۲-۴. تقویت و ارشاد شخص مورد انتقاد با انجام انتقاد سازنده در قرآن کریم از اطاعت فاسق نهی شده است: «و لا تطع منهم اثما او کفورا» (انسان، ۲۴) مولای متقیان امام علی (ع) در جنگ صفین که شنید یاران او شامیان را دشنام می‌دهند فرمود: من خوش ندارم که شما دشنام دهنده باشید اما اگر کردارشان را تعریف و حالات آنان را بازگو می‌کردید به سخن راست نزدیک تر و عذرپذیرتر بود خوب بود بجای دشنام آنان می‌گفتید خدایا! خون ما و آنها را حفظ کن بین ما و آنان اصلاح فرما و آنان را از گمراهی به راه راست هدایت کن تا آنان که جاهلند حق را بشناسند و آنان که با حق می‌ستیزند پشیمان شده به حق بازگردند (۳۳).

امیر مؤمنان (ع) خطاب به مالک می‌فرماید: به همان اندازه که دوست داری خدا در حق تو عفو و گذشت داشته باشد از عفو و گذشت خود به مردم ببخش (۳۴).

کدگذاری محوری	کدگذاری محوری
● «و لا تطع منهم اثما او کفورا» .	● کدگذاری باز
● امام علی (ع) فرمود: خدایا! خون ما و آنها را حفظ کن بین ما و آنان اصلاح فرما و آنان را از گمراهی به راه راست هدایت کن تا آنان که جاهلند حق را بشناسند و آنان که با حق می‌ستیزند پشیمان شده به حق بازگردند	● تقویت و ارشاد شخص مورد انتقاد با انجام انتقاد سازنده
● امیر مؤمنان (ع) خطاب به مالک می‌فرماید: به همان اندازه که دوست داری خدا در حق تو عفو و گذشت داشته باشد از عفو و گذشت خود به مردم ببخش	

نقل شده: منظور از: «اتقوا الله و قولوا قولا سدیداً» یعنی عدالت رعایت شود هم در منطق و رفتار و هم در عمل. و سدید یعنی صدق (۲۷). قول سدید، عبارت است از کلامی که هم مطابق با واقع باشد، و هم لغو نباشد، و یا اگر فایده دارد، فایده‌اش چون سخن چینی و امثال آن، غیر مشروع نباشد. پس بر مؤمن لازم است که به راستی آنچه می‌گوید مطمئن باشد، و نیز گفتار خود را بیازماید، که لغو و یا مایه افساد نباشد (۲۸).

کدگذاری محوری	کدگذاری محوری
● الذین یستمعون القول فیتبعون احسنه اولئک الذین هداهم الله و اولئک هم اولوا الالباب «	● کدگذاری باز
● یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله و قولوا قولا سدیداً»	● حق گرای

۲-۳. رعایت ادب در نقد و انتقاد منصفانه رعایت ادب یکی از شؤون اخلاقی در ارتباط با دیگران است. خداوند در آیه ۱۰۸ سوره انعام می‌فرماید: «و لا تسبوا الذین یدعون من دین الله فیسبوا الله عدواً بغير علم»؛ شما مؤمنان به آنانکه غیر خدا را می‌خوانند دشنام مدهید تا مبدا آنها از روی دشمنی و نادانی خدا را دشنام گویند. «این آیه یکی از ادب‌های دینی را خاطرنشان می‌سازد که با رعایت آن، احترام مقدسات جامعه دینی محفوظ مانده و دستخوش اهانت و ناسزا و یا سخریه نمی‌شود، چون هر انسانی به لحاظ اخلاقی از حریم مقدسات خود دفاع نموده با کسانی که به حریم مقدساتش تجاوز کنند به مقابله برخیزد و چه بسا شدت خشم او را به فحش و ناسزای به مقدسات آنان وادار سازد، و چون ممکن بود مسلمین به منظور دفاع از حریم پروردگار بت‌های مشرکین را هدف دشنام خود قرار داده در نتیجه عصبیت جاهلیت، مشرکین را نیز وادار سازد که حریم مقدس خدای متعال را مورد هتک قرار دهند لذا به آنان دستور می‌دهد که به خدایان مشرکین ناسزا نگویند، چون اگر ناسزا بگویند و آنان هم در مقام معارضه به مثل به ساحت قدس ربوبی توهین کنند در حقیقت خود مؤمنین باعث هتک حرمت و جسارت به مقام کبریایی خداوند شده‌اند. از عموم تعلیلی که جمله "کذلک زینا لکل امة عملهم" آن را افاده می‌کند نهی از هر کلام زشتی نسبت به مقدسات دینی استفاده می‌شود» (۲۹). در این آیه خدا با انصاف برخورد کرده و فرموده: شما مؤمنان به آنانکه غیر خدا را می‌خوانند دشنام مدهید تا مبدا آنها از روی دشمنی و نادانی خدا را دشنام گویند، مضمون این آیه به قاعده طلایی؛ هر چه برای خود می‌پسندی برای دیگران بپسند و هر چه برای خود نمی‌پسندی برای دیگران هم نپسند، اشاره دارد که حتی نسبت به افراد غیر موحد هم باید انصاف داشته باشیم. همچنین مطابقت دارد با فرازی از نامه ۳۱ نهج البلاغه که حضرت علی (ع) خطاب به فرزند بزرگوارش امام حسن (ع) می‌فرماید: بپسند آنچه برای خود می‌پسندی، و نخواه برای دیگری آنچه برای خود نمی‌خواهی، و ستم مکن چنانکه نمی‌خواهی بتو ستم شود، و نیکی کن چنانکه دوست داری به تو نیکی شود، و زشت دان از خود آنچه را که از دیگری زشت پنداری، آنچه دوست نداری برایت گفته شود مگو (۳۰).

خداوند در آیه ۳۴ سوره فصلت می‌فرماید: «و لا تستوی الحسنة و لا الی السیئة ادفع بالئی هی احسن فاذا الذی بینک و بینه عداوة کانه ولی حمیم»؛ ای محمد صلی الله علیه و آله! میان کار تو که دیگران را به خدا فرامی‌خوانی و با کمال شکیبایی، آزارها را در این راه تحمل می‌کنی و کار کسانی که به فراخوانی تو به خدا از طریق روی گردانیدن، دروغ بستن و آزار دادن پاسخ می‌دهند تفاوت فراوانی است. چه، کار تو درود و نیکی و کار آنان زشتی و نفرین است. با این وجود، وظیفه تو آن است که با مدارا و تسامح با آنان برخورد کنی و در برابر نادانی آنان شکیبا باشی؛ زیرا در میان آنان کسانی هستند که اگر با شیوه گذشت با آنها برخورد کنی، به

۲-۵. بی طرفی در نقد

دوستی یا دشمنی با شخص، گروه یا حزب نباید موجب نادیده گرفتن اصل بی طرفی در انتقاد شود، زیرا ممکن است صفات خوبی و پسندیده وی در نظرش ناپسند آید و بر اساس آن انتقاد نماید. یکی از شرایط انتقاد سازنده، بی طرفانه بودن و رعایت اصل انصاف و جوان مردی در انتقاد است. (۳۵). بی طرفی در نقد یعنی؛ ارزیابی و شناسایی نمودن و عیبها را نمایان کردن است. «نقد الدارهم و غیرها»: وقتی می گویند درهم را نقد کرد؛ یعنی آنها را از هم جدا کرد و بررسی نمود تا سالم را از معیوب بازشناسد. پس در مفهوم نقد بی طرفی نهفته است و منتقد نظر خود را بر مبنای رد یا مخالفت چیزی اعلام نمی کند بلکه به بررسی و ارزیابی پرداخته، حقیقت و نقاط قوت و ضعف را گوشزد می کند. امیر مؤمنان با ما توصیه می کند که: «حکمت را از هر کسی که آن را بیان می کند، بگیر؛ و به گفته بنگر و به گوینده منگر».

کدگذاری محوری

• «حکمت را از هر کسی که آن را بیان می کند، بگیر؛ و به گفته بنگر و به گوینده منگر»

۲-۶. حسابرسی از خویش قبل از نقد دیگران

در سبک زندگی اسلامی ارزیابی عملکرد خویش قبل از پرداختن به کاستی های دیگران یک امر منطقی و ضروری است. برخی از افراد چیزی می گویند و برای عمل به این سخن آماده می شوند، لیکن زمانی که هنگام عمل فرامی رسد و عوامل آن فراهم می شود، آنها از روی تنبلی، یا ترس و یا بخل برمی گردند و تصمیم خود را لغو می کنند، چنین افرادی مؤمن هستند، لیکن مؤمنی که در اراده و در برابر نفس آماره اش، سست و ناتوان است. این دسته از مردم، مورد خطاب سخن خداوند در آیات ۲-۳ سوره صف هستند: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ. خدای تعالی از همه اعمال انسان بیش از همه از این عمل سخت خشمگین می شود که چیزی را بگوید که بدان عمل نمی کند (۳۶). بر اساس این آیه کارگزارانی که عمل آنها مطابق گفتار آنها نیست باید مورد نقد قرار گیرند، اما نکته ای که هست و باید مد نظر قرار گیرد این است که حرمت آنها حفظ شود و از همان زاویه ای که قصور وجود دارد انتقاد شود.

از امیر المؤمنین (ع) نقل شده که فرمودند: كُنْ بِالْمَعْرُوفِ أَمْرًا وَ عَنِ الْمُنْكَرِ نَاهِيًا وَ لِلْخَيْرِ عَامِلًا وَ لِلشَّرِّ مَانِعًا (۳۷). اینکه آدمی چیزی بگوید و نکند بدو جور باشد: ۱- بگوید می کنم و در دل دارد که نکند. این زشت است و ناپسند ۲- بگوید می کنم و بخواهد ولی معلوم بود که نمی کند این نیز زشت است که چیزی گفته و خود امید انجامش نداشته (۳۸). بزرگ معصیتی است بنزدیک خدای [تعالی] که شما چیزی می گویند که نکنید (۳۹). افراد منصف از این گونه عملکرد به دور هستند. نظر به این که خداوند همه ابزار هدایت و تشخیص صواب از خطا را برای بشر خلق کرده، دور از انصاف است که افراد با مسائل مختلف برخورد سطحی و بدون منطق داشته باشند.

کدگذاری محوری

• يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ * كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ
• از امیر المؤمنین (ع) نقل شده که فرمودند: كُنْ بِالْمَعْرُوفِ أَمْرًا وَ عَنِ الْمُنْكَرِ نَاهِيًا وَ لِلْخَيْرِ عَامِلًا وَ لِلشَّرِّ مَانِعًا.

۲-۷. در نقد و انتقاد استثناء وجود ندارد

همه ی انسان های آزاده خود را بی نیاز از نقد و انتقاد نمی بینند. حضرت یوسف (ع) که از انبیای مخلص خداوند بود و برای احدی

جز خدا حول و قوتی قائل نبودند، می فرماید که آنچه من کردم و آن قدرتی که از خود نشان دادم بحول و قوه خودم نبود، بلکه هر عمل صالح و هر صفت پسندیده که دارم رحمتی است از ناحیه پروردگارم. و هیچ فرقی میان نفس خود با سایر نفوس که بحسب طبع، اماره بسوء و مایل به شهوات است نگذاشت، بلکه گفت: من خود را تبرئه نمی کنم زیرا نفس، بطور کلی آدمی را بسوی بدی ها و زشتیها وامی دارد مگر آنچه که پروردگارم ترحم کند پس در حقیقت این کلام یوسف نظیر کلام حضرت شعیب است که گفت: "إِن أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَ مَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ". (هود، ۸۸) (من جز اصلاح آنچه بتوانم منظور دیگری ندارم، و اینکه شما را از این کار نهدی می کنم جلب منفعت برای خودم نیست. و در این کار غیر خدا کسی را سبب ساز نمی دانم). (۴۰). مطابق آیات مذکور همه افراد بشر در معرض نقد و انتقاد قرار دارند و کارگزاران هم از این قاعده و قانون مستثنی نیستند. این دیدگاه منصفانه به همه افراد جامعه است.

کدگذاری محوری

کدگذاری باز

• حضرت یوسف (ع) می فرماید که آنچه من کردم و آن قدرتی که از خود نشان دادم بحول و قوه خودم نبود، بلکه هر عمل صالح و هر صفت پسندیده که دارم رحمتی است از ناحیه پروردگارم.
• "إِن أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَ مَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ".

در نقد و انتقاد استثناء وجود ندارد

۲-۸. انجام نقد از روی تدبیر و حکمت

شایسته است که نقد و انتقاد همراه با تدبیر، حکمت، موعظه حسنه و جدال احسن و نرمی باشد. خداوند در آیه ۱۲۵ سوره نحل خطاب به پیامبر عظیم الشأن اسلام (ص) می فرماید: «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ جَادِلْهُمْ بَالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ...» در آیه شریفه سه قید "حکمت" و "موعظه" و "مجادله" همه مربوط به طرز سخن گفتن است، رسول گرامی مامور شده که به یکی از این سه طریق دعوت کند که هر یک برای دعوت، طریقی مخصوص است، هر چند که جدال به معنای اخشخ دعوت به شمار نمی رود (۴۱). خداوند، در آیات ۲۱-۲۲ سوره غاشیه پیامبرش را فقط تذکر دهنده می داند، نه سلطه گر «فَذَكَرْنَا أَنْتَ مَذْكُورًا لِسِتِّ عَلَيْهِم بِمَسِيطَرَةٍ». سخت گیری و تحمیل در منطق پیامبر (ص) راه نداشت بلکه با رفق و مدارا به وظیفه تبلیغی خود می پرداخت آن حضرت به یاران خود نیز توصیه می کردند که بر مردم آسان بگیرید و سخت مگیرید و نوید دهنده باشید و در آنان نفرت ایجاد نکنید. البته این سخن به معنای تسامح و تساهل و بی توجهی در امور مسلمانان نیست چرا که انتقاد و ابلاغ سخن از جمله وظایف دینی و انسانی آحاد جامعه است و غفلت از آن تضييع حقوق دیگران قلمداد می شود.

حضرت علی (ع) در نامه ۳۱ کتاب شریف نهج البلاغه می فرماید: در پند دادن دوست بکوش، خوب باشد یا بد، و خشم خود را فرو خور که من جرعه ای شیرین تر از آن نوشیدم، و پایانی گواراتر از آن ندیده ام (۴۲). در قرآن کریم در آیه ۵۴ سوره کهف «وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَ كَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا» اشاره شده به قالب ها و مثال ها و بیان های گوناگونی که با مردم سخن گفته شده اما مجادله کننده در مقابل هر بیان و نصیحتی جدل می کند. یکی از راه های رسیدن به قول احسن و رای صحیح تر بررسی آرای دیگران و انتخاب بهترین رای صواب است. رعایت این اندرز راه گشا برای عموم مردم به ویژه مسؤولین و آنها که زمام امور را به دست دارند، بسیار مغتنم و خردورزانه است (۴۳).

چیزهایی به شما می‌گویم که نمیدانید (۴۸). بر همین اساس لازم است دانشمندان علوم اسلامی در انتقاد از کارگزاران جانب انصاف و امانت را رعایت کنند و نصایح مشفقانه خود را از آنان دریغ نکنند.

امام صادق علیه السلام، حضرت علی علیه السلام را ناصح و خیرخواه می‌نامد: «إِن عَلِيًّا كَانَ عَبْدًا نَاصِحًا لِلَّهِ (۴۹). همچنین آن امام بزرگوار می‌فرمایند: دعوت به صورت لطف و نرمی و حسن بیان انجام گردد. گفتار و دعوت مطابق عقول و به اندازه و میزان درک مخاطب باشد. امر و نهی توأم با خشونت و تندوی بیجا نشود (۵۰). این تعابیر حکایت از انصاف در تعامل با دیگران دارد. خداوند در آیه ۱۲۰ سوره هود می‌فرماید: «وَكَلَّا نَقِصَ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرِّسَالِ مَا نُثَبِتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقِّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ»؛ اخبار پیامبران و اقوامشان که برای تو نقل کردیم همه حق است و هدف از نقل این حکایت آن است که اذیت و آزاری را که می‌بینی از تو تخفیف دهیم (۵۱). این موارد جهت پند آموزی به همه اقشار مردم و بخصوص کارگزاران در جامعه اسلامی است. و منتقدان هم از روش بیان داستان می‌توانند بهره‌ وافی ببرند جهت تذکر غیر مستقیم به دست اندرکاران امور جامعه.

در آیه ۶۵ سوره آل عمران: «يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ» نهی از دعوی بدون تعقل با طرح سوال (۵۲) آنچه در قالب سوالات متعدد مطرح شده انجام نقد و انتقاد است که به شیوه غیر مستقیم صورت پذیرفته و یکی از روشهای مناسب و تأثیرگذار است و بیانگر این امر مهم است که با درایت و شناخت به نقد و انتقاد بپردازیم، در واقع با ایجاد سؤال مخاطب به سوی باورهای صحیح هدایت می‌گردد، خصوصاً در حق کارگزاران که باید دقت نظر بیشتری به خرج داده شود و شأن و منزلت آنها مورد بی‌حرمتی واقع نشود.

کدگذاری باز

- «أَبْلَغُكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ»
- «أَبْلَغُكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ»
- امام صادق علیه السلام، حضرت علی علیه السلام را ناصح و خیرخواه می‌نامد: «إِن عَلِيًّا كَانَ عَبْدًا نَاصِحًا لِلَّهِ»
- امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: دعوت به صورت لطف و نرمی و حسن بیان انجام گردد.
- «وَكَلَّا نَقِصَ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرِّسَالِ مَا نُثَبِتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقِّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ»
- «حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ قَالُوا كَذَبْتُمْ بآيَاتِي وَمَا نُحِيطُ بِهَا عِلْمًا أَمَا ذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»
- «يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ»

نقد و انتقاد به شیوه غیر مستقیم

۱۱-۲. اجتناب از شتابزدگی در نقد و انتقاد

شتابزدگی حق انصاف را از بین می‌برد. خداوند در آیه ۶ سوره حجرات می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تَصِيبُوا قَوْمًا بَظَاهِرٍ فَتَضْحَكُوا عَلَيْهِمْ فَفَاعَلْتُمْ بِهِمْ بِظَاهِرٍ تَكْفُرًا وَلَمْ تَكُونُوا مِنْهُمْ بِعَاقِلِينَ»؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید اگر فاسق برای شما خبری مهم آورد تحقیق کنید، مبدا (از روی زودبازی و شتاب زدگی تصمیم بگیرید و ناگاهانه به گروهی آسیب رسانید، سپس از کرده‌ی خود پشیمان شوید (۵۳ و ۵۴). نظر به مضمون آیه شریفه انصاف در این است که انسان صبور باشد و با تفکر و بررسی امور را تدبیر کند تا دچار پیش‌دوری و قضاوت ناصواب نگردد.

کدگذاری محوری	کدگذاری باز
انجام نقد از روی تدبیر و حکمت	<ul style="list-style-type: none"> • «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بآيَاتِي هِيَ أَحْسَنُ...» • «فَذَكَرْنَا إِنَّمَّا أَنْتَ مَذْكُورٌ لست عليهم بمسيطر» • حضرت علی (ع) می‌فرماید: در پند دادن دوست بکوش، خوب باشد یا بد، و خشم خود را فرو خور که من جرعه‌ای شیرین تر از آن ننوشیدم، و پایانی گوارتر از آن ندیده‌ام. • «وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا»

۹-۲. دوری از ظن و گمان، تجسس، غیبت و شایعه پراکنی در نقد بر پایه انصاف

در سبک زندگی اسلامی باید دقت شود که نقد و انتقاد به دخالت در امور خصوصی و تجسس، غیبت و عیب جویی ختم نشود. خداوند در آیه ۱۲ سوره حجرات می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا...»؛ در این آیه شریفه از جستجو و تفحص اموری که مردم دوست دارند مخفی بماند و همچنین از پذیرش ظن بد و غیبت نهی شده است. (۴۴). منتقدان هم باید منصف باشند و مراقبت کنند که انتقاد و ارزیابی عملکرد کارگزاران، سبب شایعه پراکنی و توطئه و تضعیف مقبولیت و سوء استفاده افراد ناهل واقع نگردد. همان گونه که امام علی علیه‌السلام از انتقاد و نصیحت استقبال می‌کرد و مردم را به آن فرامی‌خواند، به همان مقدار و شاید شدیدتر، سخنان و اقداماتی که بوی توطئه و حرکت علیه نظام اسلامی و نظم اجتماعی را می‌داد، رد می‌کرد (۴۵).

خداوند در آیه ۸۴ سوره نمل می‌فرماید: «حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ قَالُوا كَذَبْتُمْ بآيَاتِي وَلَمْ نُحِيطْ بِهَا عِلْمًا أَمَا ذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» مطابق این آیه شریفه وظیفه واجب بشر این است که در پی دانش و معرفت و شناسایی دین و تکالیف خود باشد. (۴۶) خداوند سبحان اهل ایمان و توحید را به پرهیزکاری و محکم گویی فرمان داده و گفت: یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله ای کسانی که ایمان آورده‌اید بترسید از عذاب خدا به دوری کردن از گناهان و انجام واجبات او. و قولوا قولا سدیداً و بگوئید گفتنی درست که از فساد دور باشد و از شایعه دروغ و بیهوده‌گویی خالص و پاک که ظاهرش موافق باطنش - باشد. مقاتل گوید: این آیه متصل است با نهی از ایذاء و رنجاندن یعنی بگوئید گفتن صحیح و راست و پیغمبر (ص) خدا را به چیزی که نیکو و شایسته مقام آن حضرت نیست نسبت ندهید (۴۷).

کدگذاری محوری	کدگذاری باز
دوری از ظن و گمان، تجسس، غیبت و شایعه پراکنی در نقد بر پایه انصاف	<ul style="list-style-type: none"> • «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا...» • «حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ قَالُوا كَذَبْتُمْ بآيَاتِي وَلَمْ نُحِيطْ بِهَا عِلْمًا أَمَا ذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» • «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ»

۱۰-۲. نقد و انتقاد به شیوه غیر مستقیم

قرآن کریم دعوت به تبلیغ پیامبران را نصیحت و پیامبران را «ناصح» می‌خواند. حضرت نوح (ع) در آیه ۶۲ سوره اعراف فرمود: «أَبْلَغُكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ»؛ من پیام‌های خدا را بی‌کم و کاست به شما می‌گویم از دین خدا

شایعه پراکنی در نقد بر پایه انصاف
نقد غیر مستقیم
تربیت مداری تقویت و ارشاد شخص موردانتقاد

۵- نتیجه گیری

نقد و انتقاد منصفانه ی عملکرد و گفتار کارگزاران از منظر قرآن کریم و روایات معصومان علیهم السلام پسندیده است. در صورتی که مطابق معیارهای قرآنی و دینی صورت پذیرد سبب پیشرفت و تکامل فرد و جامعه می شود. زیرا نحوه ی رفتار و عملکرد و گفتار آنان در جامعه نقش الگویی برای سایر افراد دارد. با مراجعه به قرآن کریم و سخنان گهر بار ائمه علیهم السلام و مطالعه تفاسیر قرآن و تحلیل و بررسی نقدهای صورت گرفته می توان به معیارهای نقد صحیح و منصفانه پی برد. فرد منتقد باید معرفت و آگاهی به موضوع مورد نقد داشته باشد و نقدش از روی علم و معرفت و اشراف به موضوع باشد. حق گرایی و اخلاص در انجام نقد، رعایت ادب و عفت کلام در نقد منصفانه و اجتناب از توهین و کلام ناشایست، تقویت شخص مورد انتقاد با انجام انتقاد سازنده و ارائه راه حل های مناسب و مشفقانه، رعایت بی طرفی در نقد، فرهنگ سازی در راستای حسابرسی از خویش و نقد خویشان قبل از نقد دیگران، عدم وجود استثناء در نقد، اهتمام به انجام نقد منصفانه با تدبیر و حکمت و پند و اندرز نیکو و موعظه حسنه و پرهیز از جنگ و جدال، نقد و انتقاد به دخالت در امور خصوصی و تجسس ختم نشود، سبب توطئه، شایعه پراکنی و تضعیف مقبولیت کارگزاران نگردد و موجب سوء استفاده افراد نااهل واقع نگردد و حرمت مقام و موقعیت فرد حفظ شود، نقد غیر مستقیم و منصفانه با استفاده از داستان های قرآن و ذکر سرنوشت گذشتگان در جهت ارائه نقد و عبرت گرفتن از سرنوشت آنها، طرح سوال و انجام نقد، اجتناب از شتابزدگی در نقد و انتقاد از جمله مؤلفه های نقد سازنده در قرآن و روایات است. بر مبنای نتایج این پژوهش، چهار مقوله اصلی شامل عقلانیت مداری، عدالت محوری، اخلاق مداری و تربیت مداری بر آمده از یازده مؤلفه مذکور و ارائه راهکارها به منزله ی عوامل آسیب زدا در گفتمان نقد عملکرد و گفتار کارگزاران بر پایه انصاف از مهم ترین یافته های این پژوهش است. که توجه به آنها توسط منتقدان و متولیان اصلاح عملکرد کارگزاران، سبب می شود تا نقد منصفانه کارگزاران کمتر با آسیب ها و چالش ها روبه رو شود.

حضرت علی علیه السلام می فرمایند: اموری که از برادر دینیات صادر می شود، تا زمانی که چیزی موجب غلبه بر عقیده ات نشود، آن را بر خوبی بنا بگذار، و تا هنگامی که برای سخن برادرت توجیه خیر یافتی، آن را بر بدی حمل نکن. علت پیدایش بسیاری از اختلافات همین تعجیل و شتاب زدگی در حمل بر بدی کردن سخن طرف مقابل است، با این که اگر هر کس تا آنجا که می داند اظهار نظر کند، و آنجا که نمی داند، زود قضاوت نکند و از اظهار نظر پرهیزد، بسیاری از اختلافات از بین می رود. رعایت این دستورالعمل های اخلاقی در رفتار و تعامل با سایر افراد جامعه دال بر رعایت انصاف در حق دیگران است.

کدگذاری محوری	کدگذاری باز
اجتناب از شتابزدگی در نقد و انتقاد	<p>• «یا ایها الذین آمنوا ان جاءکم فاسق بنیا فتبینوا ان تصیبا قوماً بجهالة فتصبحوا علی ما فعلتم نادمین»</p> <p>• حضرت علی علیه السلام می فرمایند: اموری که از برادر دینیات صادر می شود، تا زمانی که چیزی موجب غلبه بر عقیده ات نشود، آن را بر خوبی بنا بگذار، و تا هنگامی که برای سخن برادرت توجیه خیر یافتی، آن را بر بدی حمل نکن.</p>

۲-۱۲ استخراج مقوله های اصلی از مفاهیم

بر مبنای مفاهیم ایجاد شده در مرحله قبل تحلیل که در قالب کدگذاری باز و محوری به انجام رسید، مرحله سوم کدگذاری شامل کدگذاری منتخب را در قالب جدول زیر به انجام می رسانیم:

کدگذاری منتخب (مقوله های اصلی)	کدهای محوری (مفاهیم)
عقلانیت مداری	توجه به آگاهی و بصیرت
عدالت محوری	انجام نقد از روی تدبیر و حکمت
	اجتناب از شتابزدگی
	حق گرایی
	رعایت اصل بی طرفی در نقد
	حسابرسی از خویش قبل از نقد دیگران،
	عدم وجود استثناء در نقد
اخلاق مداری	رعایت ادب در نقد منصفانه
	دوری از ظن و گمان تجسس، غیبت و

References

1. The Holy Quran(55:71)
2. Tamimi Amadi, Abd al-Wahid bin Muhammad. Tasnif Gharr al-Hakam and Durrar al-Kalam. Advertising Office. Iran, Qom. 1987:331
3. Shah Vali, Mahdi. Critical Ethics from the Perspective of Quran and Narrations. Qom University, M.Sc. Thesis. 2016:22.
4. Varaei, Javad. Rights and Duties of Citizens and Governors. Secretariat of the Assembly of Leadership Experts, Iran, Qom. 2002:404-405.
5. Ibn Faris. Dictionary of Language Standards, investigation and seizure, compiled by Abd al-Salam Muhammad Harun, vol. 5, Publishing Center, Islamic Information Office, Qom. 1983:467.
6. Bostani, Fouad Afram. Farhang Abjadi. Islamic Publications, Tehran. 2nd Edition. 1996:141
7. Qarashi Banayi, Ali Akbar. Qamus Qur'an. Vol. 1. 6th edition. Dar al-Kitab al-Islamiyyah, Tehran. 1991:474.
8. Ibn Manzur, Muhammad bin Makram. Lisan Al-Arab, Dar Al-Ahyaa, The Arab Heritage. Vol. 3. 3rd edition. Beirut, Lebanon. 1993:425.
9. Hussaini Zubaidi, Mohammad Morteza. Taj al-Arous men Jawahar al-Qamus. vol. 5. Dar al-Fikr Publisher, Beirut. 1993:282
10. Mousavi Kashmari, S Mahdi. 2000, Criticism and Critique in Imam Ali's (A.S) Government, No. 17, Quarterly Journal of the Islamic Government, 2000: 293-341.
11. Zamakhshari, Mahmoud bin Omar. The basis of rhetoric. 1979:636.
12. Ibn Manzur, Muhammad bin Makram. Lisan Al-Arab, Dar Al-Ahyaa, The Arab Heritage. Vol. 9. 3rd edition. Beirut, Lebanon. 1993:330.
13. Zamakhshari, Mahmoud bin Omar. The basis of rhetoric. 1979:636.
14. Hussaini Zubaidi, Mohammad Morteza. Taj al-Arous men Jawahar al-Qamus. vol. 12. Dar al-Fikr Publisher, Beirut. 1993:500-501.
15. Qarashi Banayi, Ali Akbar. Qamus Qur'an. Vol. 7. 6th edition. Dar al-Kitab al-Islamiyyah, Tehran. 1991:75.
16. Mostafavi, Hassan. Research into the Words of the Holy Quran. Vol.12. Publications of the Ministry of Culture and Islamic Guidance, Tehran. 1989:144.
17. Raghیب Isfahani, Husayn Ibn Muhammad (1412) Mofradat Alfaz Quran, vol. 1, Dar al-Qalam, Dar al-Shamiya, Beirut, Damascus:809.
18. Ibn Faris. Dictionary of Language Standards, investigation and seizure, compiled by Abd al-Salam Muhammad Harun, vol. 5, Publishing Center, Islamic Information Office, Qom. 1983:431-432.
19. Tabarsi, Fazl Ibn Hassan. Majma 'al-Bayan fi Tafsir al-Quran. vol. 4, 5, 6, 7, 8., 3rd edition. Naser Khosro. Tehran, Iran. 1993:641.
20. Qaraati, Mohsen. Tafsir Noor. Vol.9. Lessons from the Quran Cultural Center. Iran, Tehran. 2009:167.
21. Hakimi, Mohammad Reza, Hakimi, Mohammad, Hakimi, Ali. Al-Hayah, Translator: Ahmad Aram. Vol. 4. Islamic Culture Publishing House, Tehran. 2001:487.
22. Kulaini, Muhammad bin Ya'qub. Kafi. Vol. 1. Dar al-Hadith, Qom. 1429:102.
23. Ibn Babuyah, Mohammad bin Ali. Al-Khasal. Vol. 1. Jamea-al-Modarresin, Qom. 1983:52.
24. Motahari, Morteza. Collection of works. vol. 4. 12th edition. Sadra Publications, Tehran. 2010:822.
25. Sharif Al-Radhi, Mohammad bin Hussain. Translation and Explanation of Nahj al-Balaghah. Vol. 4, 5. Feyzol-Islam Publishing House, Tehran. 5th edition. 2000:922.
26. Tabarsi, Fazl Ibn Hassan. Majma 'al-Bayan fi Tafsir al-Quran. vol. 8., 3rd edition. Naser Khosro. Tehran, Iran. 1993:770.
27. Tabari, Muhammad bin Jarir. Jame 'al-Bayyan fi Tafsir al-Quran (Tafsir al-Tabari). Vol.22. Dar al-Ma'rifah. Lebanon, Beirut. 1991:38.
28. Tabatabai, Mohammad Hossein. Tafsir Al-Mizan. translated by Mousavi Hamedani. Vol. 12, 16, 18, 19. 10th edition. Islamic Publications Office, Iran, Qom. 1998:523.
29. Tabatabai, Mohammad Hossein. Tafsir Al-Mizan. translated by Mousavi Hamedani. Vol. 7. 10th edition. Islamic Publications Office, Iran, Qom. 1998:434.
30. Sharif Al-Radhi, Mohammad bin Hussain. Translation and Explanation of Nahj al-Balaghah. Vol. 5. Feyzol-Islam Publishing House, Tehran. 5th edition. 2000:922.
31. Javadi Amoli, Abdullah. Mafatih al-Hayah, Esraa Publishing Center, Qom. 99th edition. 2012:438

32. Tamimi Amadi, Abd al-Wahid bin Muhammad. Gharr al-Hakam and Durrar al-Kalam. Qom, 2nd edition. 1989:416-417.
33. Sharif al-Radhi, Muhammad bin Hussain. Translation of Nahj al-Balagha (Dashti), 2nd edition. Aal-e-Taha, Qom. 2001:429.
34. Sharif al-Radhi, Muhammad bin Hussain. Translation of Nahj al-Balagha (Dashti), 2nd edition. Aal-e-Taha, Qom. 2001:567.
35. Shah Vali, Mahdi. Critical Ethics from the Perspective of Quran and Narrations. Qom University, M.Sc. Thesis. 2016:39.
36. Tabatabai, Mohammad Hossein. Tafsir Al-Mizan. translated by Mousavi Hamedani. Vol. 9. 10th edition. Islamic Publications Office, Iran, Qom. 1998:421.
37. Nouri, Hussain. Mustadrak al-Wasa'il va Mustanbat al-Masa'il. Vol. 12. Aal al-Bayt (A.S) Institute, Qom. 1987.
38. Ameli, Ebrahim. Tafsir Ameli. Vol. 8. Sadough Bookstore. Iran, Tehran. 1981:260.
39. Abu Al-Fotouh Razi, Hussein bin Ali, 1408, Roud Al-Jinan and Rooh Al-Jinan in the interpretation of the Qur'an, Vol. 19, Astan Quds Razavi, Center for Islamic Research. Iran, holy Mashhad. 1987:180-181.
40. Tabarsi, Fazl Ibn Hassan. Majma 'al-Bayan fi Tafsir al-Quran. vol. 5,. 3rd edition. Naser Khosro. Tehran, Iran. 1993:286-287.
41. Tabatabai, Mohammad Hossein. Tafsir Al-Mizan. translated by Mousavi Hamedani. Vol. 12. 10th edition. Islamic Publications Office, Iran, Qom. 1998:533-534.
42. Sharif al-Radhi, Muhammad bin Hussain. Translation of Nahj al-Balagha (Dashti), 2nd edition. Aal-e-Taha, Qom. 2001:535.
43. Saqafi, Ali. The Rule of Governance in the School of Ali (AS). Had Publications, Tehran. 2016:302-303.
44. Tabatabai, Mohammad Hossein. Tafsir Al-Mizan. translated by Mousavi Hamedani. Vol. 18. 10th edition. Islamic Publications Office, Iran, Qom. 1998: 483-485.
45. Haghpanah R. Andisheh Hozeh. Institute of Humanities and Cultural Studies. No. 49 and 50. 2004: 127-153.
46. Tabarsi, Fazl Ibn Hassan. Majma 'al-Bayan fi Tafsir al-Quran. vol. 7,. 3rd edition. Naser Khosro. Tehran, Iran. 1993:367.
47. Tabarsi, Fazl Ibn Hassan. Majma 'al-Bayan fi Tafsir al-Quran. vol. 8,. 3rd edition. Naser Khosro. Tehran, Iran. 1993:584.
48. Tabarsi, Fazl Ibn Hassan. Majma 'al-Bayan fi Tafsir al-Quran. vol. 4,. 3rd edition. Naser Khosro. Tehran, Iran. 1993:669.
49. Hor Ameli, Mohammad bin Hassan. Vasayel Shia. Aal al-Bayt Institute, Qom. vol. 11. 1988:472
50. Mostafavi, Hassan. Research into the Words of the Holy Quran. Vol.12. Publications of the Ministry of Culture and Islamic Guidance, Tehran. 1989:273.
51. Mughniyeh, Mohammad Javad. Translation of Kashif's Commentary. Vol. 4. Boostan Ketab (Qom Seminary Islamic Propaganda Office Publications), Iran, Qom. 1999:280-281.
52. Kashani, Fathollah bin Shukrullah. Munhaj al-Sadeqin fi Zam al-Mukhalafin.vol. 2. Islammiyah Bookstore. Iran, Tehran:246.
53. Ibn Abi Jami, Ali bin Hussein. Al-Wajeez in the interpretation of the Holy Qur'an (Ameli). Vol. 3. Dar Al-Qur'an Al-Karim, Iran - Qom. ۱۹۹۲:226-227.
54. Zamakhshari, Mahmoud Ibn Umar. alkishaf ean haqaviq ghawamid altanzil w euyun al'aqawil fa wujuh altaawili, jld4, dar alkitab alearabi. Vol. 4. Dar Al-Kitab Al-Arabi. Lebanon, Beirut. 1987:360